

<http://sbe.gantep.edu.tr> 'den online ulaşılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
7(2): 405-425 (2008)

Gaziantep
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Antep Milletvekili Mehmet Ali Cenani Bey ve Faaliyetleri

Cengiz Şavklı*

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Afşin Meslek Yüksekokulu,

Özet: Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üzerine yapılan çalışmalar, dönemin devlet felsefesini, siyasî ve sosyo-ekonomik yapısını ortaya koymasından oldukça önemlidir. Ayrıca Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan milletvekilleri ile ilgili yapılan çalışmalar, 1920'lerin Ankara'sında milletvekillerin olağanüstü zor şartlar altında çalıştıklarını göstermektedir. Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, katılımcıları açısından oldukça renkli, düşüncelerin özgürce tartışılabildiği, bağımsız ve demokratik yapısıyla örnek bir meclistir.

Birinci Meclis için Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Antep'ten de altı milletvekili seçilerek Meclisteki yerlerini almışlardır. Bu milletvekilleri arasında memleket savunmasında Kılıç Ali Bey gibi doğrudan katkısı olanlar da mevcuttur. Bazıları ise idarî görevleri ile ön plana çıkmışlardır. Ali Cenani Bey ise İstanbul'un işgalinden sonra, Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve 1919 seçimlerinin geçerli sayılmasıyla TBMM'de milletvekili olmuştur. Mecliste en aktif Antep Milletvekili olan Ali Cenani Bey, hemen hemen her konu da söz almış, bazı konularda takrir (önerge) vermiş, "Gaziantep Ahalisine Yardım" ile ilgili verdiği bir kanun teklifi de 169 sayılı kanun olarak kabul görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Meclis, Mustafa Kemal Paşa, Milletvekili, Antep, Ali Cenani Bey

Antep Deputy Mehmet Ali Cenani Bey on the First Term Turkish Grand National Assembly and His Activities

Abstract: The studies done on the First Term Turkish Grand National Assembly, are substantially important in terms of presenting that period's state philosophy, political and socio-economic structure. Besides, the studies done about the deputies who have taken place on the First Term Turkish Grand National Assembly, shows that in 1920's Ankara, deputies worked on incredibly difficult conditions. The First Term Turkish Grand National Assembly is very colourful in terms of its deputies. It is an assembly where the ideas have been discussed independently and it's a model assembly with its independent and democratic structure.

For the First Assembly, six deputies from Antep were chosen and took their places in the Assembly with the commands of Mustafa Kemal Pasha. In the deputies there were ones who had contribution directly in defending country as Kılıç Ali Bey. Some came forward with their administrative tasks. And after İstanbul's invasion, M. Ali cenani Bey was sent to exile to Malta and became a deputy with the

acceptation of 1919 elections. Ali Cenani Bey, who was the most active deputy in the assembly, spoke in the assembly almost in every subject and made motion about some subjects. And the bill given by him about "Help to Antep People" admitted as 169 numbered law.

Key Words: Assembly, Mustafa Kemal Pasha, Deputy, Antep, Ali Cenani Bey

I. GİRİŞ:

I. Dünya Savaşından mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekenamesini imzalamış, galip devletler de bu mütarekenamenin 7'nci maddesine dayanarak yer yer Anadolu'nun muhtelif bölgelerini işgâl etmişlerdi. Bu duruma göre, Türk insanına yaşanacak alan olarak Ankara, Kastamonu ve Eskişehir'in bir kısmı bırakılıyordu. Kısacası gâlip devletler muazzam bir imparatorluğu Ankara ve yöresine sıkıştırarak, ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. İtilaf Devletlerinin hesap edemedikleri durum, Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yeni bir devletin kurulması gerçeğidir. Gün geçtikçe bu devlet eskisinden daha da güçlenerek, dünya devletleri arasında modern yapısı sayesinde şerefli bir yer edinmiştir.

Aslında böyle bir devletin temel belirtilerini, Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarında; Meclis-i Mebusanın Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda 28 Ocak 1920'de ilan etmiş olduğu Misak-ı Milli hükümlerinde görmek mümkündür. Misak-ı Milli'nin ilan edilmesi üzerine İstanbul işgâl edilince padişah da, hükümet de, Meclisi Mebusan da güçlerini, görevlerini, hatta varlıklarını yitirmiş; iş göremez duruma gelmişlerdi. Bu yüzden devleti yönetecek, millet işlerini görececek bir mekanizmaya ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal Paşa da bunu düşünmüş, Ankara'da yeni bir milli meclis toplamayı tasarlamış, komutanlarla görüşmüş ve sonunda İstanbul'dan gelecek mebusların da katılabilecekleri olağanüstü yetkilere sahip bir millî meclisin Ankara'da toplanması, bunun için de acele yeni bir seçimin yapılmasını kararlaştırmıştı¹. Mustafa Kemal Paşa, bu açılacak yeni meclis için kolordu komutanlarına, vilayetlere ve müstakil livalara bir genelge gönderdi².

Birinci Dönem TBMM'nin milletvekili açısından iki kaynağı mevcuttur. Bunlardan birincisi; 1919 seçimleri³ geçerli sayılmasıyla, son Osmanlı Meclisi Mebusanında yer alıp, İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya kaçarak Ankara'ya gelen mebuslar, diğeri ise ülkenin 66 seçim çevresine ayrılarak ve her seçim çevresinden 5 milletvekilinin seçilmesi ile gelenlerdir⁴.

Milletvekillerinin belirlenmesinden sonra, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmalarına başladı. Meclise seçilen üye sayısı 390 idi. Fakat ilk Meclis albümünden de anlaşıldığına göre bazı nedenlerden dolayı bunların sadece 310'u Meclise iştirak edebilmiştir. Oldukça renkli simalardan oluşan Birinci Dönem TBMM'ye katılan milletvekillerinin sosyo-ekonomik durumlarına bakılırsa,

¹ Mahmut Goloğlu. (1970). *Üçüncü Meşrutiyet*. Başnur Matbaası, Ankara, s.122.

² Mustafa Kemal Atatürk. (1987). *Nutuk (1919-1920)*. c.I, MEB Yayınları, Ankara, ss.431-432; Nurettin Can Gülekli-Rıza Onaran. (1973). *T.B.M.M'nin 50. Yıl Dönümü (1920-1970)*. MEB Yayınları, İstanbul, s.122.

³ Osmanlı Mebusan Meclisi için son kez yapılan 1919 seçimi hakkında bkz. Erol Tuncer. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*. TESAV Yayınları No: 17, Ankara, s.75; Tarhan Erdem. (1982). *Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)*. Milliyet Yayınları, No: 7, İstanbul, ss. 154-155.

⁴ 19 Mart 1336 (1920) tarihli "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkında Tebliğ" in içeriği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erdem, *a.g.e.*, ss.156-157; İhsan Güneş. (1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. Türkiye İş Bankası Yayınları, Eskişehir, s.63.

eğitim ve meslekî dağılımları hakkında genel olarak kısaca şunları söylemek mümkündür:

1- Tüm mebusların %25,4'ü bir yüksek öğrenim kurumunu bitirmiştir. %4,8'lik bölüm Harb Akademisi mezunudur. Rüştiyeyi bitirenlerin oranı %20,8 iken, medreselerde öğrenim görenler % 18,8'lik bir grup oluşturmaktadır. TBMM üyelerinin % 8,7'si idadi, %2,3'ü sultani, %1,6'sı meslek okulu, %6,9'u harbiye mezunudur. %7,3'ü ise özel eğitim görmüştür. Herhangi bir eğitim kurumunu bitirmeyen ya da eğitim düzeyleri hakkında bilgi olmayan mebusların oranı da %14,6'dır⁵.

2- Birinci Dönem TBMM'deki milletvekillerinin meslekî dağılımlarına bakıldığında, bürokrasi kökenli milletvekillerin yaklaşık olarak Meclisin %43.70'ini oluşturduğu görülmektedir. Hemen hemen her meslekten temsilcilerin olduğu Mecliste en fazla asker kökenli vekillerin varlığı dikkatleri çekmektedir⁶.

Yukarıda belirtildiği üzere mutasarrıflığa ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine gönderilen genelgede, Büyük Millet Meclisi için milletvekili seçiminin Antep'te de kısa sürede yapılması istenmişti. Alınan bu direktif üzerine savaş sırasında yapılan seçimin sonunda; Kuvay-i Milliye Komutanı *Kılıç Ali*, Tahrirat Müdürü *Ragıp (Yoğun)*, Hafız *Mehmet Şahin*, Halfetili *Yasin Sani (Kutluğ)* ve Kilisli *Abdurrahman Lami Beyler* milletvekili seçildiler⁷. Birinci Dönem TBMM'de Antep'i temsilen katılan diğer milletvekili ise, 1919 yılında yapılan seçimlerin kabulü ile milletvekilliği onaylanan *Mehmet Ali Cenani Bey*'dir.

Bu milletvekillerinden *Kılıç Ali Bey*, *Maraş* ve *Antep* bölgesinde millî kuvvetlerin komutanlığı⁸ dolayısıyla zaman zaman Meclis tarafından izinli sayılması ve *İstiklâl Mahkemesi*⁹ üyeliği sebebiyle; *Mehmet Şahin*, *Ragıp (Yoğun)* ve *Abdurrahman Lami Beyler* ise memuriyetleri ve bazı nedenlerden dolayı Mecliste etkin olamamışlardır. I. Dönem TBMM'ye Antep'ten katılan milletvekilleri arasında en aktif olanlar *Yasin Sani* ve geç katılmasına rağmen *Mehmet Ali Cenani Bey*'dir.

BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE MEHMET ALİ CENANİ BEY

A) Mehmet Ali Cenani Bey'in Biyografisi

⁵ Ahmet Demirel. (1995). *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*. İletişim Yayınları, İstanbul, s.144; Frederick W. Frey. (1965). *The Turkish Political Elite*. The M. I. T. Pres, Cambridge, s.181; Mehmet Turhan. (1991). *Siyasal Elitler*. Gündoğan Yayınları, Ankara, ss.108-109.

⁶ Refik Turan. (1994). İlk Türkiye Büyük Millet Meclisine Girenlerin Özellikleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları ve Bildiriler 21-23 Eylül 1987), Ankara, ss.1064-1065 ; Güneş, a.g.e., s.82.

⁷ Sahir Üzel. (1952). *Gaziantep Savaşı'nın İç Yüzü*. Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, s.53.

⁸ Tecüme-i Hal Kâğıdında, 3 Kânunuevvel'de Maraş-Gaziantep ve havalisi Umum Kuvayi Milliye Kumandanlığı görevini üstlendiğini ifade etmektedir. 4 Nisan 1920'de *Kılıç Ali* ve mahiyeti şehre gelerek, birlikleri denetlediler ve mevcut kuvvetleri takviye ettiler. Şehirde yapılacak muharebenin sevk ve idaresi için Antep şehri cephe adı verilen 7 bölgeye ayrıldı. Antep'te cephe adı verilen yedi bölgenin isimleri şunlardı: Tabakhane Cephesi, Şeyh Camii Cephesi, Mağarabaşı Cephesi, Şehreküstü Cephesi, Aydınbaba Cephesi, Musullu Cephesi, Çınarlı Camii Cephesi. Daha fazla bilgi için bkz: Ahmet Hulki Saral. (1996). *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*. c.IV, Ankara, s.129; *Kılıç Ali Bey*, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No:177.

⁹ *Kılıç Ali Bey*'in *İstiklâl Mahkemelerindeki çalışmaları* ile ilgili olarak bkz. *Kılıç Ali*. (1955). *İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları*. Sel Yayınları, İstanbul, ss.7-8.

Mehmet Ali Cenani Bey, 1288 (1872) tarihinde İstanbul'un Üsküdar semtinde Kapıağası Mahallesinde doğmuştur. Babası, Üsküdar'da oturan Antep eşrafından Rasim Paşa'dır. Ali Cenani Bey, üç sene özel hocalardan Türkçe ve Fransızca dersler almış ve sınavla girdiği Toptaşı Askeri Rüştiyesinden 1885'te mezun olmuştur¹⁰.

Babası ile birlikte Lâzistan (Rize) ve Malatya'da bulunmuş, babasının buralarda mutasarrıflık yaptığından kendisi de tahrirat kalemlerinde stajyerlik yaparak resmî yazışma bilgilerini artırma imkânı bulmuştur.¹¹ Babası Rasim Paşa'nın ölümü üzerine İstanbul'dan ayrılarak Antep'e yerleşmiştir. 1886 tarihinde Amerikan Kolejine kaydolarak Kolej muallimlerinden Profesör Bezciyan'dan Fransızca, Fransız ihtilal tarihi ve mecelle dersleri; Ticaret Mahkemesi Reisi Abdurrahman Efendi'den ceza hukuku yöntemi, ceza kanunu ve hukuk dersleri; babasından Farsça, Osmanlı edebiyatı; İzdırapzade Hoca Abdullah Efendi'den ise Arapça dilbilgisi ve mantık dersleri almıştır¹².

Antep'e geldikten sonra bir yandan çiftliği ile uğraşırken öbür yandan da uygar ve aydın kişiliği ile gençlere ve öğretmenlere Batıdaki uygar ve özgür düşünceleri anlatmış, onları uyarmaya çalışmıştır. Onun bu eylemlerinin jurnal edilmesi üzerine Ali Cenani Bey, dört ay on gün tutuklu kalmıştır. Tutuklanmasının gerekçesi, Padişah aleyhinde söz ve hareketlerde bulunduğu iddiasıdır¹³. Hakkında yapılan tahkikattan sonra iddialarla ilgili yeterli delil bulunamadığı için tahliye edilmiştir.

Halep'te Jön Türklerin arasında yer aldıktan sonra, İttihat ve Terakki Fırkasının ilk kuruluşuyla politikaya girdi. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra açılan Mebusan Meclisinin birinci döneminde Halep'ten milletvekili seçildi. II. Dönemde yine Halep'ten, III. Dönemde Antep'ten Milletvekili seçilerek, Meclisteki yerini Mondros Mütarekesinden (30 Ekim 1918) Meclisin feshine kadar korudu¹⁴. Mecliste kısa bir süre sonra kişiliğini kabul ettirdiğinden bütçe komisyonu raportörlüğüne getirilmiştir. Yasama görevini 16 Mart 1920'de İngilizlerin Meclis-i Mebusanı basarak milletvekillerini Malta'ya göndermelerine kadar aralıksız sürdürmüştür.

Meclisin feshi üzerine Heyet-i Temsiliyenin talimatına rağmen Anadolu'ya geçmeyerek İstanbul'da kaldı. İngiliz belgelerine göre, sahibi bulunduğu köylerin Suriye'de kalmaması için, işgâl kuvvetleri ile dostluk kurmaya çalışmıştır¹⁵. Ali Cenani Bey, 1919 yılında yapılan milletvekili seçimlerinden sonra İstanbul'a giderken Ankara'ya uğramış, Mustafa Kemal Paşa'dan direktiflerini almıştır. Son Osmanlı Meclisinde Rauf Bey (Orbay) ve arkadaşlarının kurdukları Felah-ı Vatan grubuna katıldı. Malta adasına sürgünlerin yaşandığı bu dönemde Ali Cenani Bey, Kürt Mustafa Divanı Harbince tutuklanmıştır. Bunun nedeni Akçakoyun çevresinde Ermenilerin ölmesi olayından suçlu tutulmasıdır. Soruşturma sonucunda Ermenilerin ölüm nedeninin tifüs hastalığı olduğu anlaşılmıştır¹⁶.

¹⁰ Fahri Çoker. (1995). *Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem*. c.III, TBMM Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, s.426.

¹¹ Ali Cenani Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No:175.

¹² Ali Cenani Bey, *a.g.d.*, No:175.

¹³ Cemil Cahit Güzelbey. (1984). *Cenaniler*. Ufuk Matbaası, İstanbul, s.85.

¹⁴ Çoker, *a.g.e.*, s.426.

¹⁵ Çoker, *a.g.e.*, ss.426-427.

¹⁶ Güzelbey, *a.g.e.*, s.86.

İngilizler tarafından 30 Mayıs 1920'de tutuklanarak Arapyan Hanında 63 gün işgâl kuvvetleri tarafından alıkonuldu. İngiliz Yüksek Komiserliğine verdiği 7 Temmuz 1920 tarihli dilekçe ile Kemalistleri İngilizlere jurnal etmesine rağmen 13 Temmuz 1920'de Malta Adası'na sürgüne gönderildi¹⁷.

Bazılarına göre Ali Cenani Bey'in Ankara'ya gitmeme nedeni olarak, Arapyan Hanında 63 gün tutuklu kalması gösterilmektedir. Malta'da tutuklu kaldığı dönemlerde, haksız tutuklanmalarından dolayı Malta mahkemelerinde dava açma fikrini bile ortaya atmış; fakat hiçbir noter, hükümete protestoyu tebliğ cesaretinde bulunamamıştır. Ali Cenani Bey Malta'da kaldığı süre zarfında erzakını kendisi alıp, yemeğini de kendisi yapmıştır¹⁸. On beş ay esaret altında kaldıktan sonra, Ankara Hükümetinin sürekli girişimleri sonucu, 1. Kasım 1921'de diğer esirler (59 kişi) ile birlikte yurda gelmiştir¹⁹.

Oğlu Ekrem Cenani'nin notları arasında, babasının Birinci Dünya Savaşının bittiği günlerde İstanbul'dan Antep'e dönerken Kilis'in güneyinde Atatürk ile görüşerek elde ettiği 4.000 silahı Antep'e ve köylerine dağıttığını, Adana ve Maraş'ı da kapsayan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuranlar arasında bulunduğu kaydedilmektedir²⁰.

Ali Cenani Bey'e, Mustafa Kemal'in millî kuvvetler kurması yönündeki teşvik ve desteğini gösteren en önemli delillerden birisi de, Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya adlı eserinde yer almaktadır. Falih Rıfkı Bey, Atatürk ile Ali Cenani Bey arasındaki diyalogu şu sözler ile aktarmıştır: "Atatürk bana son harp günlerinin hatıralarını anlatırken Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey -ki ticaret bakanlığı etmiştir- yanımızda idi. Dediğine göre İstanbul'dan Gaziantep'e giderken Katma İstasyonundaki karargâhında çapulcuların şehir yakınlarına kadar geldiğini, ordu çekildikten sonra akrabalarının düşman ayağı altında kalacaklarından korktuğunu, onun için memlekete gitmekte olduğunu anlatmış. Mustafa Kemal demiş ki:

—Memlekette adam kalmadı mı? Kendinizi savunma çarelerini düşününüz. Ali Cenani Bey hayretle sormuş:

—Neyle, nasıl?

—Teşkilat yapmalı, millî bir kuvvet meydana koymalı, ben istediğiniz silahı veririm.

Gerçekten o zaman Mustafa Kemal tarafından verilen silahlarla millî teşkilatın çekirdeği kurulmuştur²¹."

Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi olup Malta'da sürgünde bulunan Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey'in mebusluğu da 12 Mart 1921'de kabul edilmiş ve 14 Kasım 1921'de sürgünden dönerek Ankara'ya gelmiştir²².

Mecliste Bütçe ve Dışişleri Komisyonlarında çalıştı. II. Toplantı yılında Bütçe Komisyonunun sözcülüğünü, III. Toplantı yılında da başkanlığını yaptı. Müdafaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu için 20 Ocak 1923'te yapılan seçimde II. Başkanvekili oldu. Dönem içinde 17'si gizli oturumlarda olmak üzere, kürsüde 72 konuşma yaptı. 3

¹⁷ Çoker, *a.g.e.*, s.427.

¹⁸ Ahmet Emin Yalman. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. c.II, İstanbul, ss.166-167.

¹⁹ Ali Cenani Bey, *a.g.d.*, No:175.

²⁰ Güzelbey, *a.g.e.*, s.86.

²¹ Falih Rıfkı Atay. (1965). *Çankaya*. Doğan Kardeşler Matbaası, İstanbul, s.115.

²² Demirel, *a.g.e.*, s.104.

şoru önergesi verdi. Yaptığı 7 kanun önerisinden, Gaziantep ahalisine yardım hakkında olanı, 8 Aralık 1921’de 169 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir²³.

II. Dönemde tekrar Gaziantep milletvekili seçilen Ali Cenani Bey, 1923’te CHP’nin kuruluş çalışmalarıyla da uğraşarak parti grup başkan vekilliğine getirilmiş, 1924’te *Fethi Okyar* kabinesinde Ticaret Bakanı olmuştur. Bu bakanlıktaki görevi 22 Kasım 1924’ten 3 Nisan 1926 tarihine kadar sürmüştür²⁴.

2 Mart 1925’te kabinenin istifası ile görevi sona ermekle beraber 3 Mart’ta kurulan İsmet Paşa kabinesinde yeniden Ticaret Vekâletine atandı²⁵. 15 Mayıs 1926’da vekâlet görevinden istifa etti. III. Dönemde de Gaziantep Milletvekili seçildi. 10 Mart 1928’de Ticaret Vekili olduğu sıralarda memleketin tahıl ve un ihtiyacını sağlamak ve ekmek fiyatının yükselmesine engel olmak üzere özel kanun ile Ticaret Vekâleti emrine verilen 500.000.TL ödeneğini harcamasında görevini gereği gibi yapmadığı iddiası ile hakkında soruşturma açılmasına karar verildi.²⁶ Ali Cenani Bey Yüce Divan’a sevk edildi. Mahkeme Ali Cenani’nin hüküm giymesini ile sonuçlandı. Bu hüküm 17 Nisan 1928 tarihinde Resmi Gazete’de, 866 sayılı karar olarak yayımlandı²⁷.

Yüce Divandaki yargılamada üzerinde durulan iddialar; memuriyet vazifesini kötüye kullanmak, emrinde çalışan kimselerin ihmalleri suretiyle ortaya çıkan suçun kendisine yansması olup bunun sonucunda bir ay hapsine, 170.000 Liranın ödettilmesine, 4 ay resmi görevden mahrumiyetine ve hapis cezasının ertelenmesine hüküm giymiştir²⁸.

Bir devre daha milletvekilliği yapan Ali Cenani Bey, hastalığı nedeniyle 5 Mart 1931’de politikadan ayrıldı. 1932’de felç geçiren Ali Cenani Bey, 27 Aralık 1934’te İstanbul’da öldü. Evli olup 5 çocuk babası idi. Ailesi daha sonra “Cenani” soyadını almıştır²⁹.

Ali Cenani Bey gerek milletvekilliği öncesi ve sonrasında, gerekse Ticaret Bakanlığı sırasında yurda ve Gaziantep’e birçok yararlı hizmetler etmiştir. Ticaret Bakanı

²³ Çoker, a.g.e., s.427.

²⁴ Güzelbey, a.g.e., s. 88.

²⁵ Ali Cenani Bey, Okyar Hükümetinde (22 Kasım 1924-3 Mart 1925) ile bir müddet III. İnönü Hükümetinde (3 Mart 1925-1 Kasım 1927) Ticaret Vekili olmuştur. Bkz. Türker Sanal. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*. Sim Matbaacılık, Ankara, s. 145-146; Nuran Dağlı ve Belma Aktürk. (1988). *Hükümetler ve Programları*. TBMM Basımevi, Ankara, s. 26, 33.

²⁶ Ali Cenani Bey, kendisine isnat edilen suçlar ile ilgili olarak Mecliste 14.4.1928 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında; Encümenin stok konusunda kendisini haksız görmediğine sevindiğini, kendi menfaatine daima vatanın menfaatini tercih ettiğini söylemiştir. İhmali görüldüğü iddia edilen konular ile ilgili olarak; Adapazarı Şirketinin hisselerini kıymetine binaen aldığını bunda suiistimalinin olmadığını ayrıca Eskişehir’de ve Ankara’da değirmen yaptırmayı da memleket hayrına olur diye düşündüğünü ifade etmiştir. Diğer suçlandığı konular için ise; muhasebe sorumlusu tayininde de hatası olmadığını, Samsun’dan mısır alımı konusunda Dâhiliye Vekâletini uyardığını, vekâletin de Şark İsyanı dolayısı ile konuyla yeterince ilgilenememiş olabileceğini vurgulamıştır. Adana’dan satın alma olayında teminat almamasını da Adanalı tüccar Yusuf Lütfi Bey’e güvenmesine bağlamış, satın alınan 7.000 çuval unun kalitesi hakkında tahkikat için müsteşarı görevlendirdiğini, unun fiyatının ve kalitesinin alım için uygun olduğunu, dolayısı ile bu konuların hiçbirisinde bilerek ihmalinin olmadığını söylemiştir. TBMM Zabıt Ceridesi. (1959). III. Dönem, c.3, TBMM Matbaası, Ankara, ss.133-135.

²⁷ İhsan Ezherli. (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. 2. Baskı, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, s.76.

²⁸ Ezherli, a.g.e., s.427; Güzelbey, a.g.e., s.89.

²⁹ Çoker, a.g.e., s.427.

bulduğu sırada yurdun ekonomi ve sanat alanında kalkınması bakımında gerekli olan Maadin ve Sanayi Bankasının³⁰ kurulmasına çalışmış, sonra bu banka Sümerbank ve Etibank adlarıyla ikiye ayrılarak tasarlanan amaçlara doğru ilerleyip büyük hizmetler veren iki kuruluş olmuştur. Ticaret Bakanlığı zamanında 3 beyaz denilen un, şeker, pamuk; üç kara adı ile anılan kömür, demir ve petrol üretilmesi için gerekli hazırlıklar yapılmış, bu arada bir de pamuk kongresi toplanmıştır. Ali Cenani Bey bundan başka Uşak Şeker Fabrikasının temelini atmış Kaliforniya'dan petrol mühendisi Cevat Eyyup Beyi getirterek petrol etütleri için hazırlıklara, tarımın gelişmesi için makine ve traktör dış alımına başlatmıştır.

Ali Cenani Bey milletvekili bulunduğu sırada Antep'in bir mutasarrıflık olması için çalışmış, bunu da başarmıştır. Bunun sonucu Halep'in bazı köyleri Antep'e bağlanmış, Kilis ve Rumkale ilçelerini kapsayan bir mutasarrıflık oluşturulmuştur. Ali Cenani Bey'in kültür ve eğitim hayatında da önemli katkıları olmuştur. Şöyle ki; Antep'te sekiz kadar ilkokul, kendi milletvekilliği maaşını bile vererek açılmasına katkıda bulunduğu bir idadi, bir darülmuallimin (erkek öğretmen okulu), bir darülharir (ipekçilik okulu) ve Darülhilafet-i Aliye adlı bir medresenin açılmasına öncülük etmiştir³¹.

B) Mehmet Ali Cenani Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

1- Maarif

Ali Cenani Bey, Ziraat Bankasının 1338 (1922) senesi bütçesinin 3'üncü faslı münasebetiyle 3 Temmuz 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında Ankara Ziraat Mektebi için yapılan harcamaları değerlendirerek bu okul için yapılan harcamaların lüzumunu vurgulamıştır. Ayrıca Ankara'da Ziraat Mektebinde makinist ve şoför yetiştirmek için bankanın bir mektep ve bir sınıf açmasını teklif etmiştir. Bankanın elindeki tamirhanelerin adedinin elli dokuzdan fazla olduğunu ifade eden Ali Cenani Bey, makinistlerin ziraat mektepleri ile birlikte çalışması gerekir diyerek; "Traktör nasıl işler? Kırılırsa nasıl tamir edilir? Her halde tamirhanelerin mutlaka ziraat mektebiyle birlikte olması lazımdır³²." Sözleriyle ziraat mekteplerinin teknik elaman yetiştirme üzerine kanalize edilmesini savunmuştur.

Türkiye dâhilinde açılmış ve açılacak olan mıntıka-i ziraat mekteplerinin Ziraat Bankası tarafından idaresine dair kanun³³ münasebetiyle 24 Ağustos 1338 (1922) tarihinde söz alan Ali Cenani Bey, Kütahya milletvekili Ragıp Bey'in; "Halkalı Ziraat Mektebinden çıkan efendilerin memleketin umuru ziraiyesinde hizmetleri

³⁰ İzmir İktisat Kongresinde alınan "bir sanayi bankasının kurulması" şeklindeki karar, 19 Nisan 1925 tarihinde 633 sayılı kanunla hayata geçirilmiş ve Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Sümerbank'ın anası olup devlet teşebbüsü özel teşebbüs ilişkileri konusunda dönemin hâkim zihniyetini yansıtmaktaydı. Bankanın sermayesi: a) Ticaret vekâleti'nin 1924'e kadar kurmuş veya iştirak etmiş bulunduğu fabrika ve şirketlerdeki hisse ve sermayesinden; b) 1925 yılında ve daha sonraki yıllarda ticaret vekâleti bütçesine konulacak "sınai teşvik tahsisatı"ndan ve c) harp sanayi dışında devlete ait fabrikalarla bunların döner sermayesinden oluşmuştur. Bkz. Korkut Boratav. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. Savaş Yayınları, Ankara,

s.82; Öztin Akgüç. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Ankara, ss.16-17.

³¹ Güzelbey, a.g.e., ss.90-92.

³² TBMM Zabıt Ceridesi. (1959). I. Dönem, c.21, TBMM Matbaası, Ankara, ss.237-251.

³³ TBMM Kavanin Mecmuası. (1925). c.I, TBMM Matbaası, Ankara, , s.301.

görülmemiştir. Hemen bunların pek çokları başka başka meslekleri iltizam etmişlerdir. Başka başka mesleklerde ilerlemişlerdir. Ziraat muallimi, ziraat memuru oldukları vakit, hepiniz de biliyorsunuz, bunlar memlekete ziraata hiçbir şey ilave edememişlerdir.” Demesi üzerine söz alan Ali Cenani Bey, Ragıb Bey’in fikirlerine katıyen katılmadığını, ifade ederek, Halkalı Ziraat Mektebi Alisinin bu memleket için gayet değerli adamlar yetiştirdiğinden söz etmiştir³⁴.

2. Maliye-Ekonomi ve Tarım

a) Maliye-Ekonomi

Ali Cenani Bey, posta ve telgraf idaresinin 1338 senesi Bütçesi münasebetiyle 25 Haziran 1338 (1922) tarihinde yaptığı konuşmasında, genel harpten önce posta ve telgraf idaresinin devlete gelir temin eden bir kurum olduğunu, şimdi ise posta idaresinin 400 bin lira açık vermeye başladığını vurgulamıştır. Sözlerine devam ederek, bütçede açık olduğunu ve şimdilik bunu kapatmanın mümkün olmadığını, adaletsizlik yapmamak için de maaş sisteminin düzenli bir hale getirilmesinin gerektiğini, yetkinin ise Heyeti Celileye ait olduğunu savunmuştur³⁵.

Cenani Bey, Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesinin 1338 (1922) senesi bütçesi’nin 108’inci faslının 26 Haziran 1338 (1922) tarihinde görüşülmesi sırasında; bu kurumda beş tane başmüdür olduğunu, bunların Urfa, Kızıldeniz, Mersin, Samsun ve Trabzon da olduklarını açıklayarak aldıkları maaşlar ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Trabzon ve Samsun’da bir gümrük müdürlüğünün bulunması ve bunların birbirine yakın olmasından dolayı eleştirilmesi üzerine, bunlardan birinin İran ve Kafkas Hükümetleri ile olan ilişkilere diğerinin ise cenup hudutlarının işlerine baktığını ifade ederek, bu iddiayı çürütmüştür³⁶. Ayrıca Ertuğrul Milletvekili Mustafa Kemal Beyin mahkeme masrafı olarak 200 liranın bütçeye konulmasını eleştirmesi üzerine sözlerine devam eden Ali Cenani Bey, kaçakçılık dolayısıyla her yerde davanın olduğunu ve bu paranın bütçeye bu davaların giderleri için konmasının gerekliliğini açıklamıştır.³⁷

Ziraat Bankasının 1338 (1922) Senesi Bütçesinin 2’nci Faslının görüşülmesi münasebetiyle 3 Temmuz 1338 (1922) tarihindeki yapmış olduğu konuşmasında bankanın gelirleri üzerinde durmuş, 3’üncü fasıl hakkında da söz alan Ali Cenani Bey konuşmasına şöyle devam etmiştir; “Bankaya alet ve levazımı ziraiye geliyor, bunu aldığı fiyata satmaya mecburdur. Ziraat Bankası bir para istifade etmeksizin kıymeti bakiyesi üzerinden bunu züraa tevzi eder³⁸.” Bu sözleri ile Ziraat Bankası’nın kazanç gözetmeksizin, ziraat erbabın tarım aletleri ihtiyacını karşılamasının gerekliliğini savunmuştur.

Cenani Bey, variyeti maliye hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle 17 Temmuz 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında devletin gelirinin 42.500.000 lira, masrafının ise 83.000.000 lira olduğunu, devletin idari kadrolarında yapılan kısıtlamalara rağmen bu açığı kapatmanın mümkün görünmediğini söylemiştir. 83 Milyon lira olarak tahmin edilen masrafın 56 milyon lirasının Müdafaa-i

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). I. Dönem, c.22, TBMM Matbaası, Ankara, s.225.

³⁵ TBMM Zb.C., c.21, ss.46-60.

³⁶ TBMM Zb.C., c.21, ss.98-100.

³⁷ TBMM Zb.C., c.21, s.101.

³⁸ TBMM Zb.C., c.21, ss.236-237.

Milliye bütçesine ait olduğunu, Müdafaa-i Milliye bütçesi üzerinde yapılan kısıtlamaların da açığı kapatamayacağını hatta bütçe açığının 24 milyona kadar gitmekte olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bütçe açığında istiklâl vergisi, müdafaa-i vatan vergisi, vergi istikrazı, bazı fevkalade vergiler, orman kereste ihracı, petrol ve maadin ve tiftik alınarak köylerde işletilmesi gibi tedbirlerin de bu açığın kapatılmasında etkili olamayacağını ifade etmiştir³⁹.

19 Temmuz 1338 (1922) tarihinde Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi Ali Cenani Bey, 17 Temmuz 1338 tarihinde gündeme gelen dokuz maddelik tasarruf raporunun uygulanması gerektiğini dile getirerek fikirlerini şöyle özetlemiştir; “Üç cepheyi yani Şark, Garp, Elcezire Cephelerinin tefrik edersek bu cephelerinin cümlesinden de beş bin zabitanın istihdam edildiğini görüyoruz. Dâhilde olan şu beş bin zabitanın herhalde, zannederim, üç bin tanesi tasarruf etmek imkânı vardır. Fakat bir yere ihtiyat zabitanı veyahut bir inzibat memuru diye birisini koydunuz mu, onun etrafında bir kadro kurmak mecburiyetinde kalıyorsunuz. 15, 20, 30 nefer, birkaç adet yazıcı, merkez kumandanı yazıcıları yanında hizmete mahsus neferler, kendinin şahsına mahsus 7-8 tane nefer. Bir zabitan teşkilatında bu arz ettiğim 7-8 nefer istihdam olunuyor ki, dahilde istihdam olunan neferleri mecmuu, bendenizce elli binden aşağı değildir. İşte bütçeyi kabartan esbap ve avamilden birisi de budur⁴⁰.” Cenani Bey, bu sözleriyle bütçenin kabarmasında en büyük payın, cephe gerisinde şişkin duruma gelen kadrolar olduğunu vurgulamıştır.

Maliye Vekâletinin 1338 bütçesi münasebetiyle 16 Ağustos 1338 (1922) tarihinde yapılan oturumda harp kazançları vergisi hakkında söz alan Ali Cenani Bey, harp kazançları vergisinin yanlış gittiğini, bu konuda düzenlemenin iki aylık geçici bütçeyle yapıldığını fakat milletvekillerinin onayından geçmediği için uygulanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴¹.

Lozan Konferansındaki sulh teklifleri üzerinde müzakere ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle 6 Mart 1939 (1923) tarihinde Düyunu Umumiyyenin taksimi konusunda konuşan Ali Cenani Bey, Düyunu Umumiyyenin taksimi itilaf devletlerinin de kabul etmesine rağmen şekli konusunda anlaşmazlığa düştüklerini belirtti. Asıl meselenin, borçların hangi akçe sistemi ile ödeneceğidir dedi. Konuşmasına devam eden Ali Cenani Bey, devlet borçlarının kâğıt para ile ödenmesi tezinin haklılığını savunmuştur. Bu duruma Senjermen muahedesini örnek göstererek, Osmanlı Devleti için de durum aynı olduğunu vurguladı. Osmanlı Devletinden; Suriye, Irak, Ürdün, Filistin ve Türkiye gibi beş yeni hükümet doğduğunu dolayısı ile Avusturya Hükümeti için gösterilen kolaylığın bizim için de yapılmasını isteyen Ali Cenani Bey, ödeme biriminin asla altın sistemiyle yapılamayacağını da açıkça ifade etmiştir⁴².

Ziyet eşyasının men’i duhulü hakkındaki kanunun tadiline dair kanun lâhiyası ve Muvazane-i Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle 11 Ekim 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında Ali Cenani Bey, 7 Mayıs 1337 senesinde neşredilen ziyet eşyasının men’i duhulü hakkında kanunun devleti gümrük resimlerinden mahrum bırakacağını ifade etmiştir. İzmir gümrük limanını örnek veren Ali Cenani Bey, bu

³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1980). I. Dönem, c.III, TBMM Basımevi, Ankara, s.489-491.

⁴⁰ TBMM G.C.Zb., c.III, s.517.

⁴¹ TBMM Zb.C., c.22, s.177-194.

⁴² TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1980). I. Dönem, c.IV, TBMM Basımevi, Ankara, s.166-168.

gümrüğün ambarlarında birçok eşyanın olduğunu, sahipleri belli olmayan bu malların satılmasının da gerçekleştirilemediğini, tabii olarak imhasının da söz konusu olamayacağını dolayısı ile ekonominin zarara uğradığını açıklamıştır. Bunun için bu kanunun bir an evvel çıkarılmasını istemiştir⁴³.

Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Beyin “İstanbul’da bulunan memurların, dul ve yetim emeklilerinin maaşlarının ödenmesi” hakkında verdiği önerge münasebetiyle 11 Kasım 1338 (1922) tarihinde Ali Cenani Bey, İstanbul’da açıkta kalan memurların maaşlarını vermek için bir kanunun gerektiğini, memuriyetinin kaldırılması durumunda işten çıkarılanlara maaş verilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Bunlardan çalışmayanlar varsa karar Heyet-i Celilenindir demişti. 1337 tarihindeki avans kanununa dikkat çeken Ali Cenani Bey, düşmandan kurtarılmış bölgeler de ve Trakya’da emekli olanlar için bütçeye tahsisat konulmaktadır diyerek, İstanbul’da toplanan vergi haricinde diğer gelirler üzerinde de durmuştur. Özellikle arazi ve emlak vergisine yapılan zamların nispetleri üzerinde açıklamalar yaparak, İstanbul’un yasak eşyalarla dolduğunu ve reji idaresinin tütünlerinin satıldığını ifade etmiştir⁴⁴.

Cenani Bey, Lozan Konferansı’nda sulh teklifleri üzerinde müzakere ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle 6 Mart 1339 (1923) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında; maliye ile ilgili önemli meselelerden birisinin, bizden ayrılan yerlerdeki emlakleri devletin bedelsiz terk etmesidir demiş ve bu emlaklerin kıymetinin altmış milyon liraya ulaştığını açıklamıştır. Terk edilen bu kıymetli arazilerin bir kısmının Suriye vilayetinde, Irak’ta, Basra’da, Kudüs’te, Halep’te kaldığını vurgulamıştır. Ayrıca Irak’taki gaz madenleri imtiyazının, Fırat-Dicle Nehrinden Şattülarab’a işletilecek vapurların imtiyazlarının bedellerinin verilmesinin uygun olacağını da belirtti. Kapitülasyonlar konusuna da değinen Ali Cenani Bey, bizden ayrılan Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın bu hükümlerden kurtulduğunu, bizim ise kapitülasyonların altında ezildiğimizi dile getirdi. İtilâf Devletlerinin tekliflerini kabul edilecek olursak, iktisadi açıdan bize yaşama hakkı kalmayacaktır diyen Ali Cenani Bey, muahededen ayrılmanın önemini vurgulayarak, ülkemizin iktisadi açıdan güçlenmesi durumunda, onların gelerek bu meseleyi halledeceklerini söyledi.

Yabancı devletlere verilen imtiyazlar üzerinde konuşmasına devam eden Ali Cenani Bey, telefon, elektrik ve tramvay şirketi ile akdedilmiş olan mukaveleleri eleştirmiş, Samsun ve limanlarının inşaat imtiyazı ile Ergani madeninin işletme imtiyazı üzerinde sahip olduğu olumsuz görüşlerini açıklamıştır⁴⁵.

b) Tarım

Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey, ziraatla uğraşanların ev ve hanelerinin ihtiyaçları için yaş meyve ve sebzedden alınan öşürlerin alınmaması hakkında kanun teklifi vermişti. Bu teklif 8 Aralık 1337 (1921) tarihinde layiha encümenine havale edilmiştir⁴⁶. Aşarla ilgili diğer bir konuşmasını ise 1 Temmuz 1338 (1922) tarihinde “Elviye-i Selase de Vergilerin Sureti Tahsiline Dair” kanun münasebetiyle yapmıştır.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). I. Dönem, c.23, TBMM Matbaası, Ankara, ss.346-386.

⁴⁴ TBMM G.C.Zb., c.III, ss.1029-1030.

⁴⁵ TBMM G.C.Zb., c.IV, ss.169-172.

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi. (1958). I. Dönem, c.15, TBMM Matbaası, Ankara, ss.61-62.

Ali Cenani Bey; "...Kars, Ardahan, Artvin'de aşarı uygulamak mümkündür. Hatta bunu birkaç şekilde de temin edebiliriz fakat bu bizim köylüleri inleten aşar usulünün daha yeni anavatana kavuşmuş olan bir yere tatbik edilmesini müşkül gördük. Bu müşkülât sebebiyledir ki; Kars, Artvin, Ardahan sancaklarında, daha bir iki sene bu aşar usulü tatbik edilmesin." Şeklinde görüş bildirmişti. Cenani Bey'in, bu sözlerini desteklemek üzere söz alan Batum Milletvekili Edib Bey, aşar usulünden zaten burada fayda sağlanamayacağını, buradaki insanların hayvan besleyerek, Kafkasya'ya ve Rusya'ya meyve satarak geçindiklerinin belirtmiştir⁴⁷.

Ziraat Bankasının 1338 Senesi Bütçesi münasebetiyle 2 Temmuz 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında Ali Cenani Bey, bankanın doğrudan doğruya zürra ile ve ziraat ile alâkadar olacak bir müessese-i ziraiye ve iktisadiye haline getirilmesi lüzumu üzerinde durmuş, ziraat makinelerinin halka uzun vadeli kredilerle dağıtılmasını talep etmiştir. Cenani Bey, konuşmasına devam ederek; "Hükümetin elinde bulunan bu araziye alalım, Ziraat Bankasına verelim. Fakat Ziraat Bankası bunu ne yapsın? Ziraat Bankası bu araziye, içinde bulunan felâhat ve ziraat eden ahaliye hükümetten aldığı bedel mukabilinde hükümet fazla bir miktarda devrettiği vakit bu fazla miktarı tayin edecektir. O kıymeti hakikiyeyi esas ittihaz ederek, mukassaten bedeli on senede ve arzu buyrulursa on beş senede alınmak üzere tevzi etsin, ikrazat yapsın. Biz istiyoruz ki, efendiler banka; köylünün âdeta kendisinden ziyade köylü ile çalışacak bir müessese olsun, köylüye daima rehber olsun. Köylünün parasını daima kendi parası gibi hıfzetsin ve artırmaya çalışsın. Köylünün işini daima ileriye götürsün. Köylüye para lâzım olursa para versin. Fakat o parayı, köylünün tarlasını satarak değil, tarlasının hâsılatını artırarak alsın. Yani çiftçi ile beraber bir muavin olarak çalışsın"⁴⁸. Ali Cenani Bey'in bu açıklamalarından anlaşıldığı üzere, Ziraat Bankası aracılığı ile toprakların tarıma açılıp, Devletin köylüyü her açıdan destekleyerek bir tarımsal kalkınma seferberliğine başlamasını talep etmekteydi.

Ali Cenani Bey, "Müecceliyeti Askeriye Vergisi Kanununu Muaddil Kanun" münasebetiyle 20 Temmuz 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, memleket kalkınmasında ziraat erbabı köylülerin çok büyük katkılarının olduğunu açıklamıştır. Kanun dolayısıyla köylülerin askere alınması konusunda bazı temel noktalarda eleştirilerde bulunmuştur. Eleştiri noktalarından birini, 180 dönümü olanın askere gitmesi, 200 dönümü olanların ise gitmemesi konusu oluşturmuştur. Ayrıca ziraat erbabının içerisinde 50 lira vereceklerin yanında, 500-600 lira vereceklerinde olduğunu belirterek, senede 3-5 milyon kazanan bir çiftlik sahibinin 50-100 bin lira vermesinin gayet tabii olduğunu belirtti⁴⁹. Ayrıca Ali Cenani Bey bu konuşmasında, bazı çeltik amelelerinin ve sakalarının da mucelliyetten istifade etmeleri gerektiğini de açıklamıştır⁵⁰. Ali Cenani Bey, 16 Ekim 1338 (1922) tarihinde yaptığı konuşmasında ise ziraatla meşgul olanların askere alınmasının bütçeye iki kere yük getireceği görüşü ile karşı çıkmış, bunlar hakkında "*Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu*"nun tatbik edilmesini talep etmiştir⁵¹.

⁴⁷ TBMM Zb.C., c.21, ss.181-182.

⁴⁸ TBMM Zb.C., c.21, ss. 212-214.

⁴⁹ TBMM Zb.C., c.21, ss.441-444.

⁵⁰ TBMM Zb.C., c.21, s.448.

⁵¹ TBMM G.C.Zb., c.III, s.959.

Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey, düşmandan istirdat edilen mahaller ahalisine muavenet icrasına dair kanunun tefsiri hakkındaki tavrı münasebetiyle 24 Ağustos 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, düşmandan geri alınmış yerlerin özellikle çiftçi olan halkın vereceği vergilerin affedilmesi ile ilgili olarak görüş belirtmiştir. Ali Cenani Bey'in burada temel eleştirisi, kanunun açık anlaşılmasını üzerine olmuştur. Şöyle ki; "...Bu kanunun sarahatine bakılırsa kasaba, karye ve çiftlikler mevzu bahis oluyor. Bu çiftlikler içerisindeki mebaniden dışarı tahrip olanlar vardır. Efradı ahaliden zarar gören var, görmeyen var. Bunların hangisinin vergisi affedilmiştir, anlaşılabilir. Kanunun tarzı teşkiline, tedvirine bakılırsa hiçbir hasar görmemiş olanların da vergilerini tesviye etmemeleri icap eder. Hâlbuki evlerinde oturmuşlar, kâr ve kısıplarıyla meşgul olmuşlar, emlak ve akarları da bir zarara uğramamış olanlar var. Bunların vergisi de bağışlamak ve affedilmek, diğer zarar görenlere acı geliyor⁵²." Şeklinde görüşlere sahip olan Cenani Bey'in bu önergesi, Meclis tarafından kabul görmüştür.

Kütahya Mebusu Ragıp Beyin ziraat makinelerinde istimal edilmek üzere hariçten celb olunacak benzin, benzol, mazot, maden kömürü ile makine yağı, damızlık ve çift hayvanatı ve sairenin gümrük resminden muafiyetine dair kanun teklifi münasebetiyle Ali Cenani Bey, 14 Şubat 1339 (1923) tarihinde Mecliste bir konuşma yaptı. Yapmış olduğu konuşmasında Ali Cenani Bey, birçok kişinin küçük ziraatçılara yardım edilmediğini dile getirmelerine karşılık şunları söylemiştir; "...Hâlbuki diğer bir kanunla bütün hayvanat için yine gümrük resmini kaldırmayı teklif ediyoruz. Tabii Heyeti Celile bunu da kabul edecektir. Binaenaleyh bu teshilâttan büyük zürra kadar küçük zürra da istifade edecektir. Buna hiç şüphe yoktur⁵³." Cenani Bey, bu ifadelerle memlekette ziraat ve hayvancılıkla uğraşanların ithal edecekleri malzemelerde hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın istifadelerinin sağlanacağını, uygulamanın ziraat erbabına büyük katkı sağlayacağını savunmuştur.

3. Dâhiliye ve Ulaştırma

a) Dâhiliye

Ali Cenani Bey, 1338 senesi Emniyeti Umumiye Bütçesi münasebetiyle 5 Haziran 1338 (1922) tarihinde yapmış olduğu konuşmasında polislerin adedinin azaltılmasının mümkün olmadığını vurgulayarak; "Mevcut polislerin adedi 1154 tane, bunun 154 tanesi Adana'nın teslimi üzerine Adana'ya gönderilmiş, her sancağa 8-10 polis düşüyor. Biz polis teşkilatını eğer lağv edeceksek bunu anlayabiliriz ama polis teşkilatı mevcut kalacaksa, vazifesini yapacak şekilde masrafları karşılanmalıdır⁵⁴." Demiş ve daha sonra polis teşkilatının elbiseleri ile ilgili olarak da söz almıştır. Ali Cenani Bey, elbiseler ile ilgili olarak ta şunları ifade etti; "Efendim melbusat için geçen sene yirmi bin lira tahsisat vardı. Adana'nın istirdadı üzerine yüz elli dört polis ile polis komiseri ve komiser muavinleri sevki için on beş bin lira geçen sene kâmil sarf olunmuştur. Bu sene kalan yirmi bin lirayı mevcut polise nazaran hesap ettik, polis başına 17-18 lira bir para düşüyor. Hâlbuki hademelerin melbusatı için diğer bütçelerde her birine otuz lira kabul edilmiştir. Otuz liradan aşağı bir elbise kundurası ile beraber güç yapılır. Onun

⁵² TBMM Zb.C., c.22, ss.333-334.

⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). I. Dönem, c.27, TBMM Matbaası, Ankara, s.324.

⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (1959). c.20, TBMM Matbaası, Ankara, ss.184-208.

için mevcut polise birer kat elbise ve kundura almak şartıyla bu miktarı fazla görmedik⁵⁵.” Ali Cenani Bey, bu konuşmasında polis teşkilatına sayısından, kıyafetine kadar her açıdan gereken önemin verilmesini istemiştir.

14 Aralık 1922 tarihinde nahiye ve köylerin idaresi, masrafları ve gelirleri ile ilgili olarak yapmış olduğu konuşmasında Ali Cenani Bey, şu ifadelerle yer vermiştir: “Nahiye Kanununun bir gün evvel çıkmasını ve nahiye de bir an evvel başlı başına bir idare icra edebilmesi için lâzım gelen bir varidata sahip olmasını bendeniz her arkadaşım kadar arzu ederim. Fakat şu tasvip buyrulan mevad ile nahiyenin kendi kendisini idare ettirebilecek bir varidata sahip olacağını katiyen ümit etmiyorum. Çünkü efendiler; vilayet varidatı hususiyeleriyle o nahiye masarifinin, idare edilemeyeceğine şüphe yoktur. Nihayet kûsuratı munzammadan bir varidat temin edilmesi tasavvur buyruluyor. Eğer bu memleketi ihya etmek istiyorsanız, aşarı mutedil bir hale getirmek icap eder. Bir düzüne resmi munzam koymak muvafık olamaz⁵⁶.” Düşünülen ek vergilerin nahiyelere gelir açısından bir katkısının olmayacağını, yapılması gerekenin aşar vergisinin hafifletilerek, buradan elde edilen gelirin artırılmasından geçtiğini savunmuştur.

b) Ulaştırma

5’inci Avans Kanununun⁵⁷ dördüncü maddesiyle ilgili, 20 Eylül 1922 tarihinde Ali Cenani Bey, Osmanlı şirketinin mütarekenin akdine kadar Anadolu şimendiferlerinden Eskişehir, Konya ve Bağdat hatlarına sahip olduğunu mütarekeden sonra ise İtilaf Devletlerinin bu şirketlere kendi memurlarını atadıklarını ve buna sebep olarak da Versay Muahedesini gösterdiklerini vurgulamıştır. Ali Cenani Bey, bu düşüncenin geçerliliğinin olamayacağını belirterek, bu demiryollarının Almanlar ile hiçbir ilgisinin olmadığını, onların haklarını tamamen bize devir ettiklerini savunmuştur. Hattın işletilmesi konusunda ise Ali Cenani Bey, elimizde mukavelename olduğunu, fakat işlet dediğimizde yabancıların bu hatları işletemeyerek bırakacaklarını söyledi. Ayrıca ahalinin vermiş olduğu nakliyat ücretinin fahiş olduğunu da belirterek şunları söylemiştir; “...Efendiler memleketimizin ihracatı için şimendiferlerden başka istifade edebileceğiniz bir yolumuz yoktur. Bahusus kış mevsiminde nakliyat hep şimendiferlerdedir. Gerek ihracat, gerekse ithalat için tarifelerin bir haddi makulde olması her halde evlâdır. Eğer şimendifer idaresi Maliye Vekili Beyin teklif ettiği veçhile, bir misille masarifatını temin edemiyorsa, bugün elde mevcut iki milyondan fazla bir depozito vardır, oradan sarf edebilir⁵⁸.” Aslında Cenani Bey, bu konuşmasıyla demiryollarının işletilmesinin mutlaka yabancıların boyunduruğundan çıkarılmasını, halkın ödemede zorluk çekmeyeceği bir tarife konularak yaygınlaştırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.

Cenani Bey, Himaye Etfal Cemiyetinden posta ve telgraf ücreti alınmasına dair teklif münasebetiyle 9 Kasım 1922 tarihinde yaptığı konuşmasında bu cemiyetten hatta Hilâliahmerden bile münasip bir posta ve telgraf ücreti alınmasını muvafık gördüğünü, ücret alınmadığında memleket iktisadiyatı için büyük bir kaybın yaşanacağını

⁵⁵ TBMM Zb.C., c.20, s.364-366.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). I. Dönem, c.25, TBMM Matbaası, Ankara, s.395.

⁵⁷ TBMM Kay. M., c.I, s.314.

⁵⁸ TBMM Zb.C., c.23, ss.120-122.

belirtmiştir. Ancak Heyeti Celilenin arzu etmesi durumunda bu cemiyetlerin telgraf masraflarına mukabil, bin lira ya da iki bin liralık bir parayı kabul edebileceğini söylemiştir⁵⁹.

Cenani Bey, Arpaçay-Sarıkamış ve havalisi demiryollarının 1339 senesi tahsisatına dair kanun münasebetiyle 8 Mart 1923 tarihinde Mecliste yapmış olduğu konuşmasında ise; Encümenin dokuz ay çalıştığı halde Şark Cephesine ait şimendiferlere ait ne kadro sayısını ne de istihdam edilen memur adedini tespit edemediğini dile getirmiştir. Bu şimendiferleri idare edeceklerin belirli bir salahiyyete sahip olmazsa buraların çürüyüp gideceğini, ayrıca askeriyenin tespit ettiği değişen kadro yerine sabit bir kadronun tespit edilmesini istemiştir⁶⁰.

4- Sosyal Yardım

Gaziantep milletvekilleri Ali Cenani Bey, Abdurrahman Lami Bey, Kılıç Ali Bey ve Ragıp Beylerin “Düşman İstilasından Dolayı Zarar Gören Gaziantep Kasabası Ahalisine Yardım Edilmesi” hakkında verdikleri kanun teklifi⁶¹ münasebetiyle Ali Cenani Bey, 15 Aralık 1921 tarihinde bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Ali Cenani Bey; “Bu istediğimiz tahsisatın içerisinde darüleytam tesisatına sarf edeceğimiz kırk bin lira, en büyüğü on iki yaşında en küçüğü sekiz yaşında olarak teşkil edilen “kıvılcım” namındaki sekiz yüz kişilik bir çocuk alayının kopmuş kolları ve kesilmiş ayaklarıyla yerde sürünen o masumların bir darüleytam da hayatlarını temin etmek için istenilmiş bir paradır. Diğer altmış bin lira ise sevk ve iase ve iskân masrafıdır ki, Antep’ten hicret ederek Fırat kenarındaki eski mağaralarda ve Rumkalelilerin lütfen kabul ettikleri samanlıklarda ve ahırlarda oturdukları biçarelerin oralardan kaldırılıp şehre getirilerek iskân edilmesi içindir. Diğer kırk bin lira ise; kâmilen harabe olmuş şehir ahalisinin iskânı sırasında iskânda kullanılmak için istenmiştir⁶².” Konuşmasında Cenani Bey, düşman istilasına uğrayan Antep’in yakılıp, yıkıldığını, halkın ise bitap düştüğünü; yaptıkları kanun teklifinin bu biçarelerin dertlerine derman olmak amacıyla hazırlanmış olduğunu belirtmiştir.

Cenani Bey, 14 Ekim 1922 tarihinde millî hududa geç intikal eden memurlar ile ilgili olarak yapmış olduğu konuşmasında mazeretleri olan memurlara maaş ödenmesinin gerekliliğini şöyle açıklamıştır: “...Bu adam esasen esarete kalmış, mecruh olmuş, hastanede yatmış, onun için şimdiye kadar gelememiş, daha şimdi memleketine geliyor ve bunun için maaş verilmesi lâzımdır. Bu adam Rusya’da üç sene kalmış, ayakları kesilmiş. Oradan gelememiş, nihayet kendisini oradan birisi almış, İstanbul’a getirmiş ve oradan buraya göndermiştir. Bunun iki ayağı kesilmiştir. Bunun gibi mazereti meşrua dolayısıyla gelememiş olanların bittabi maaşlarının tahsisi icap eder⁶³.” Bu sözleriyle Cenani Bey, millî sınırlara geç intikal eden bu memurların bazılarının yaralanma gibi bazı nedenlerden dolayı mazeretlerinin olduğunu, dolayısı ile zaten mağdur duruma

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). I. Dönem, c.24, TBMM Matbaası, Ankara, s.443.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi. (1961). I. Dönem, c.28, TBMM Matbaası, Ankara, s.47.

⁶¹ Gaziantep ahalisine muavenet hakkında kanun teklifi 19 Kasım 1921’de yapılmış, 5 Aralık 1921’de müzakere edilerek, 169 Nolu Kanun olarak kabul edilmiştir. Bkz. Düstur. (1929). I. Dönem, c. 2, Milliyet Matbaası, İstanbul, s.189.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, (1960). I. Dönem, c.25, TBMM Matbaası, Ankara, s.23.

⁶³ TBMM Zb.C., c.23, s.415.

düşmüş olan bu insanların, ikinci bir sıkıntı yaşamamaları için maaşlarının ödenmesi gerektiğini savunmuştur.

5-Hukuk ve Askeri Konular

a) Hukuk

Ali Cenani Bey, Merkez Kumandanı Nihat Paşa hakkında Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle 22 Temmuz 1922 tarihinde yaptığı konuşmasında, Nihat Paşa hakkında önce ithamın tespit edilmesini, daha sonra ise ilgili kişi hakkında delillerin toplanarak, şikâyetçilerin dinlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca evrakların tahkikatından sonra sorgu hâkiminin karar verebileceğini belirtmesinden de anlaşıldığı üzere; evrakı tahkikiyenin kanuni bir mahiyete haiz olmadığını ima etmiştir⁶⁴.

Lozan konferansındaki sulh teklifi üzerine müzakere ve İcra Vekilleri Heyetine itimat tahririnin kabulü münasebetiyle 6 Mart 1923 tarihinde Ali Cenani Bey, yapmış olduğu konuşmasında; “Bütün şimendiferleri bizim tebaamızda teşekkül edecek bir şirkete icra etsin veyahut işletmek üzere bir müddeti muayyene ile imtiyazat versin deniyor. Efendiler bu mesele de bir defa hükümet kendi tabiiyeti altında teşekkül etmiş olan şirketlerin hukukunu iptal etmeği harice karşı taahhüt etmiş oluyor. Henüz şirketlerin elinde bulunan mukavelenin iştirası için bir müddet vardır; 30 sene konulmuştur. İmtiyaz şirketinin bidayetinden itibaren 30 sene sonra hükümet iştirat etmek hakkını koymuştur. Ondan evvel iştirat edemez. Hükümet bunu o şirketlere karşı taahhüt etmiştir. Onların tabii hâmillerine karşı taahhüt etmiştir⁶⁵.” Diyerek, bunun haricinde yapılacak bir uygulamanın hukuken doğru olmayacağını dolayısı ile hukuka uyulmasını talep etmiştir.

Cenani Bey, 8 Nisan 1334 tarihli süknâ kanununun ilgasına dair kanun münasebetiyle 16 Nisan 1923 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında yenisi çıkarılıncaya kadar eski süknâ kanununun kaldırılmasına karşı çıkararak; “...Mütarekeden sonra birçok muhacirler geldi. Dışardan birçok ecanip geldi. İstanbul’un nüfusunun bugün bir misline bir misil daha ilâve edilmiştir. Eski süknâ kanununun fena olduğuna kani isek, zaten Adliye Encümeninde hazırlanmış bir süknâ kanunu var. Heyeti Umumiyyeye gelmiştir, ruznameye alınsın, müzakere edilsin. Eğer yetiştirilemezse tehir ederiz. İki ay sonra ilk içtimada süknâ kanununu daha mükemmel bir şekilde çıkarmak mümkündür. Fakat o vakte kadar eskisini ilga edip kaldırıp da halkın bütün muamelâtını hercümerç etmeyi Heyeti Celile için bendeniz muvafık görmüyorum⁶⁶.” Diyerek, iskân ile ilgili yeni bir kanun çıkarılmadan eskisinin kaldırılmasının bir boşluk oluşturabileceğinden endişe duymuştur.

b) Askeri Konular

Ali Cenani Bey, 1338 senesi Umum Jandarma Kumandanlığı bütçesi münasebetiyle 12 Haziran 1922 tarihinde yaptığı konuşmasında, Jandarma efradına yapılacak olan küçük bir zammın bile bütçe dengeleri açısından mümkün görülmediğini belirtmiştir. Ali Cenani Bey, genelde birçok kişinin jandarma ile polisi birleştirmek için gelecek

⁶⁴ TBMM G.C..Zb., c.III, s.567.

⁶⁵ TBMM G.C..Zb., c.III, ss.171-172.

⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi. (1961). I. Dönem, c.29, TBMM Matbaası, Ankara 1961, s.224.

sene bu esas üzerine bir tetkikat yapılması yolunda bir düşüncelerinin olduğunu da hatırlatmıştır⁶⁷.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi hakkında 19 Temmuz 1922 tarihinde yaptığı konuşmada ise Ankara içerisinde 17.000 efradın beslenmesinde bir mana göremediğini, Ankara Kumandanlığı teşkilat ve kadrosunun kısıtlanması, efrat ve hayvanatının düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Altıncı madde hakkındaki görüşlerine gelince; “Hakikaten dokuz bin nefere varmış olan zannederim tabur itibariyle 23 taburdur. Amele taburları hâlâ yerlerinde duruyorlar ve iaşe ediliyorlar. Güya Nafia Vekâleti bunları ben nafia işlerinde istihdam edeceğim demiş ve üzerine almış, fakat nafianın bütçesinde buna karşılık sarf edecek parası yok. Müdafaa-i Milliye Vekâleti hâlâ bunları besliyor ve eskiden yine hiç olmazsa iş görüyordu. Bugün bütün, bütün boş duruyor. Bu amele taburlarını bütün bütün dağıtmak lâzımdır. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin amele taburları için para sarf etmesi katiyen doğru değildir.” Cenani Bey, konuşmasına devam ederek; Bahriye teşkilatında da tasarrufun yapılması gerektiğini, Ordunun en önemli cephesinin Batı Cephesi olduğunu dolayısıyla bu cepheden başka cephelere yapılacak olan masrafların ordunun gücünü azaltılacağını ifade etmiştir⁶⁸.

İkinci avans kanunu münasebetiyle 12 Nisan 1923 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, Müdafaa-i Milliye Vekâletine geçen sene vermiş olan tahsisatla bir sene idare edilmesinin imkânı olmadığını, zahire fiyatlarının geçen seneye nispetle fevkalâde arttığını dolayısıyla avans verilmesinin doğru olacağı üzerinde durmuştur. Sonunda Maliye Vekâleti, Ali Cenani Bey’i haklı bularak, 32 milyon liraya ilaveten istenilen 10 milyon lira yerine 6,5 milyon lira verilmesine karar vermiştir⁶⁹.

6- Meclis ve Dış İşleri

a) Meclis

Ali Cenani Bey, İstanbul’un işgalinden sonra tutuklanarak Malta’ya sürgüne gönderilen mebuslar arasındaydı. Malta’dan avdetinden sonra 14 Kasım 1921 tarihinde Meclise takdimi sırasında oldukça duygulu bir konuşma yaparak şunları söyledi: “Malta’da İngilizlerin elinde zebun ve perişan bir halde bulunduğumuz sırada Heyeti Celilenizin bizi kendi sinesine kabul ettiğine dair olan havadis bizi âdeta hayata yeni gelmiş gibi müsterih etti. Bundan dolayı Heyeti Celilenize gerek kendi ve gerek rüfekam namına arzı teşekkürat eylerim. Orada esir bulunan Türkleri, İngilizler gibi tarihte emsali bulunmayacak bir surette kibir sahibi bir kavmin elinden kurtarmaya muvaffak olan Heyet-i Celileniz teşekkür ederim⁷⁰.” Ali Cennai Bey’in bu ifadelerinden, Malta’ya sürgüne gönderilen bu şahısların umutlarını hiç kaybetmedikleri anlaşılmaktadır.

1922 senesi Avans Kanununun tefsiri hakkındaki mazbata münasebetiyle 4 Mayıs 1922 tarihinde Ali Cenani Bey, Meclisin çalışma sistemi üzerine açıklayıcı bilgiler vermişti⁷¹. Kozan Milletvekili Dr. Mustafa Bey ile arkadaşları 2 Temmuz 1922 tarihinde Meclisin haftada üç gün çalışmasına dair teklif yapınca; Karahisar-ı Sahip

⁶⁷ TBMM Zb.C., c.20, s.385.

⁶⁸ TBMM G.C.Zb., c.III, ss.518-519.

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi. (1961). I. Dönem, c.29, TBMM Matbaası, Ankara, s.95.

⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi. (1958). I. Dönem, c.14, TBMM Matbaası, Ankara, s.205.

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi. (1959). I. Dönem, c.19, TBMM Matbaası, Ankara, ss.518-519.

(Afyon) Milletvekili Nebil Efendi böyle bir taktirin gereksiz olduğunu, Meclisin böyle bir karar vermekle iş yapamaz hale geleceğini savunmuştur. Bunun üzerine Ali Cenani Bey, mesai günlerinin adedine takılmanın yanlış olduğunu, önemli olanın özellikle bütçe çalışmalarında verimlilik olduğunu vurgulamıştır⁷².

Cenani Bey, Muvazene-i Maliye Kanunu Layihası sırasında Millet Meclisinin sarfiyatı ile ilgili olarak 5 Ekim 1922 tarihinde yaptığı konuşmasında: "...Meclisin idare memurları, kendi sarfiyatlarını, hesaplarını tanzim ederek Meclise, isterlerse Meclisin seçtiği Encümene tasdik ettirmeye mecburdur. Hesabı tasdik etmeyip zimmetten beraat mazbatası olmadıkça, hesaptan mesul kalırlar. Encümeden ziyade idare memurları, kendi hesabını meclise sevk etmek zorundadırlar. İdare memurları İstiklâl Mahkemelerinden hesap istemeye ve hesap vermeyenler bulunursa onlar hakkında da Heyet-i Umumiye aracılığı ile hesap istemeye mecburdur"⁷³.” Diyerek, Meclisteki idare memurlarının hesap işlerinde titiz davranmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Tekrar mebus seçilen birisi için azimet ve avdet harcırahı verilip verilemeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin, divana tevcih ettiği soru üzerine 9 Nisan 1923 tarihinde söz alan Ali Cenani Bey; "...Meclis müddetini tamamlar giderse meclis üyesine usulen dönüş harcırahı verilir. Bölgesine gider veya gitmez onu kendisi bilir. İzin alıp giden arkadaşlarımızın meclisteki görevleri sona ermezse tabiatıyla dönüş harcırahı alırlar. Senede bir aza iki defa harcırah alabilir, oda gidiş ve dönüş harcırahıdır. Mayıs başlarında buraya gelirler ve harcırahlarını alırlar. Bundan başka üçüncü bir harcırah alamazlar"⁷⁴.” Diyerek, parasal konularda Meclisin çok hassas davranması konusunda tavsiyede bulunmuştur.

b) Dış İşleri

Muhtelif devletlere verilecek cevabi nota hakkında 4 Ekim 1922 tarihinde üç müttefik devletin teklif etmiş oldukları notaya karşı Heyeti Vekilece hazırlanan cevabi nota üzerine yaptığı konuşmasında Ali Cenani Bey; “Bendeniz vaziyeti askeriye hakkında sulh masasına gittiğimiz zaman dikkatimi çeken cihet, şimdiki halde İtilâf Hükümetlerinin birbirinden ayrılmış vaziyette görülmesidir. İngilizler bizim aleyhimize, Fransızlar ile İtalyanlar lehimize gibi görünmektedirler. Hâlbuki maliye alanında Fransızlarla fevkalâde bir mücadeleye girmemiz muhtemeldir. Fransızlarla aramızda bir anlaşmazlık zuhur ederse o zaman İngilizler, Fransızları hatta İtalyanları karşımızda bulabiliriz. İstanbul’un şimdiki halde kalması yeni yapılacak mütareke ile temin edilebildi mi? Bugünkü askerî vaziyetimizi koruyabileceksek elbette notayı kabul edip sulh masasına oturmamızda yarar vardır. Bu durumda biran önce sulh teklifini kabul edip çalışmak muvafıktır. Fakat İngilizler gizliden gizliye veya başka bir surette İstanbul’da tahkimat yaparak vaziyetlerini kuvvetlendirirlerse, sulhun uzamasından zararlar doğabilir"⁷⁵.” Diyerek, İtilaf Devletleri ile birçok konuda mücadele etmemizin gerektiğini fakat bu durumun bile sulha engel olmayacağını ifade etmiştir.

Ali Cenani Bey, Lozan’da yapılacak olan sulh konferansına iştirak edecek görevli heyet ile bunlara verilecek tahsisat hakkında mazbata münasebetiyle 2 Kasım 1922

⁷² TBMM Zb.C., c.21, s.199.

⁷³ TBMM G.C.Zb., c.III, ss.881-882.

⁷⁴ TBMM G.C.Zb., c.IV, s.221.

⁷⁵ TBMM G.C.Zb., c.III, s.863-864.

tarihinde görüşlerini açıklamıştır. Bu sırada elbise bedelleri üzerinde de durarak; "...Bu karar Heyeti Celilenin takdirine kalır, isterse bir kat yaptırısın, isterse üç kat yaptırısın, eğer üç kat yaptırırısın bu miktar buna göre arttırılabilir⁷⁶." Demiştir. 3 Kasım 1922'de ise İsviçre'ye gidecek olan sulh heyeti murahhasasının orada barınma masrafiyla ilgili olarak Ali Cenani Bey; "...Orada otellerde ikinci katta kalacak bir şahıs için bir İngiliz lirası yiyecek içecekte dâhil olmak üzere yetmektedir. Biz üç lira veriyoruz, diğer iki lirası ise diğer masraflarına karşılıktır. Üstelik bunların maaşları da işlemektedir⁷⁷." Demiştir. Aynı tarihte yaptığı başka bir konuşmasında; "...Efendiler bir kimsenin hakkına tecavüz etmek istemiyoruz. Fakat hakkımıza da tecavüz edildiğini de görmek istemeyiz. Bizimle sulh akdetmek isteyenler, bizim hukukumuzda hürmet etmelidirler."⁷⁸ Bu sözleriyle, Lozan'a gidecek heyetin takip edeceği siyasetin barıştan yana olacağını vurgulamak istemiştir.

Ali Cenani Bey, her ne kadar barıştan yana düşüncelerini böyle izah etmiş olsa da, 28 Ocak 1923 tarihinde sonuç olarak şerefli bir sulh olmaz ise, savaşmak, memleketimiz için herhalde daha hayırlı olur diyerek konuşmasına şöyle devam etmiştir. "Efendiler konferans hakkında gazetelerde yayınlanan yazıları arkadaşlarımız gibi bende okudum. Oraya giden heyetimize söylemiştik; Misak-ı Milliden fedakârlık etmeyecektik. Çünkü azami fedakârlık yaptık. Fakat anlaşıldığına göre müzakerenin aldığı şekil hayatımıza kast edecek şekle geldi. Bu istekleri kabul etmek gelecekte devletin hayatında kalıcı kötü tesirler yapabilir. Arkadaşlarımızın da söylediği gibi ya bizim istediğimiz şartları kabul ederler sulh yapılır ya da burada kesilir. Bundan başka çare yoktur⁷⁹." Bu sözleri ile ise Ali Cenani Bey, illaki bir sulh peşinde koşulmayacağını, bağımsızlığımızdan ve onurumuzdan taviz verilemeyeceğini belirtmiştir.

7- Millî Mücadele

Heyeti Murahhasanın Lozan'da takip edeceği hattı hareket münasebetiyle 3 Kasım 1922 tarihinde Ali Cenani Bey, yaptığı konuşmasında, Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra hududumuz haricinde bırakılan insanların oralarda esaret hayatı içerisinde yaşayamayacaklarını; "...Cenup hududumuzda vatanın öz parçasından 500 bin Türkün esaret altında yaşatılmasının imkânı yoktur. Ben eminim ki orayı bugün tahtı işgalinde tutanlar da bunu pekâlâ bilirler. Efendiler Misak-ı Milli ile husulünü ahdedtiğimiz amali milliye ben eminim ki; Heyeti Murahhasamızın sâ-yü gayreti neticesinde inşallah tamamı ile hâsıl olacaktır. Yoksa bizim hududumuz haricinde kalan bu Türk vatandaşlarımızın orada kalması ile bendeniz bir sulhun vücut bulacağına tamamıyla kani değilim. Çünkü efendiler Türkler, esarete, mezalime dayanamazlar. Bugün oradaki kardeşlerimiz sakit ve sâmit (ses çıkarmadan) duruyorlarsa emin olunuz ki bu heyetin kendilerini yakında kurtaracakları hakkındaki kanaatleri sebebiyledir. Eğer bu kanaat hâsıl olmamış olsa idi; bugün emin olunuz; İzmir ve havalisinde olan kanlı mücadelât, bu havalide de aynıyle vaki olacaktı⁸⁰." Sözleriyle belirtmiş ve

⁷⁶ TBMM G.C.Zb., c.III, ss.1005-1006.

⁷⁷ TBMM Zb.C., c.24, ss.328-329.

⁷⁸ TBMM Zb.C., c.24, s.356.

⁷⁹ TBMM G.C.Zb., c.III, s.1254.

⁸⁰ TBMM Zb.C., c.24, s.255.

sınırlarımız dışında kalan bölgelerdeki insanların da en küçük bir teşkilatlanma sonucunda düşmana karşı varını yoğunu çekinmeden ortaya koyacaklarını ifade etmiştir.

SONUÇ

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, zorlu Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı icraatlar, vazife ve sorumluluk anlayışı bakımından her türlü övgüyü hak etmektedir. Bu Meclisteki mebuslar, suiistimaller şöyle dursun, en basit vazife ihmallerini bile affetmemişler, verilen gensoru ve soru önergeleri ile hükümet üyelerinin daha kontrollü hareket etmelerini sağlamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Birinci Dönemde faaliyette bulunduğu 2 yıl, 11 ay, 21 günde (1088 gün), yaptığı 552 birleşimde 1039'u açık, 238'i gizli ve 19'u kısmen açık ve kısmen gizli olmak üzere 1296 oturum halinde toplanmıştır. Yapılan konuşma sayısı 2027'si gizli oturumda olmak üzere 13.000'e ulaşmaktadır. En çok konuşan Milletvekili 408 konuşma ile Hüseyin Avni Beydir. 3 Mart 1925'te kurulan İsmet Paşa Hükümetinde, Ticaret Vekilliği de yapan Mehmet Ali Cenani Bey, 17'si gizli oturumda olmak üzere Mecliste 72 kez söz hakkı almıştır. Ayrıca 3 soru önergesi ve 7 de kanun önerisi vermiş olup, "*Gaziantep Ahalisine Yardım*" ile ilgili verdiği kanun teklifi 8 Aralık 1921 tarihinde 169 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.

Ali Cenani Bey, Mecliste hemen hemen her konuda söz alarak görüşlerini ifade etmiştir. Özellikle ekonomi, maliye ve tarım üzerine yapmış olduğu önemli konuşmalarıyla dikkatleri çekmektedir. Cenani Beyin bu konuşmalarının içeriklerine genel olarak baktığımızda, tarımsal faaliyetlerde Ziraat Bankasının memlekette lokomotif bir unsur haline getirilmesinin gerekliliği, bütçenin ise mutlaka açık vermemesi üzerinde çok fazla durmuştur. Cenani Beyin aşar ve diğer vergiler ile ilgili ortaya koyduğu fikirleri, ülkede daima vergilerin şekillendirilmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Cenani Bey, tarım kesiminden alınan ağır vergileri her platformda eleştirmiş, daima sessiz köylünün, Meclisteki konuşmalarıyla sesi konumuna gelmiştir.

Ali Cenani Bey, demiryolları işletmelerinin mutlaka yabancıların boyunduruğundan kurtarılmasını, şimendiferlerin yaygınlaştırılarak, halkın ödemede zorluk çekmeyeceği bir tarife konulmasını savunmaktaydı. Eğitimde ise okullaşmaya önem veren vekillerin başında gelmekteydi. Dâhilî ve haricî konular üzerinde de oldukça çarpıcı düşünceleri olan Ali Cenani Bey, Mecliste yaptığı konuşmalarında, memur kadrolarının bazı yerlerde fazlalığından şikâyetinde bulunmaktaydı. Fakat bu onun asla memurlara karşı olduğu anlamına gelmemektedir. O gerektiğinde memurların haklarını da savunmaktan

geri durmamıştır. 14 Ekim 1922 tarihinde Mecliste “*millî hududa geç intikal eden memurlar*” ile ilgili yaptığı konuşması bu durumun en güzel örneklerindedir.

Ali Cenani Bey, devlet politikası olarak daima barıştan yana olduğumuzu, fakat her ne pahasına olursa olsun bir sulh peşinde koşmayacağımızı, bağımsızlığımızdan ve onurumuzdan asla taviz vermeyeceğimizi her fırsatta dile getirmiştir. Onun bu fikirlerinin tutarlılığını gösteren en önemli delil hiç kuşku yok ki; Cumhuriyet Döneminde lider kadronun çok benzer fikirler taşımaları ve bunu da icraatları ile ortaya koymalarıdır.

KAYNAKÇA

A) RESMİ YAYINLAR

DÜSTUR. (1929). Üçüncü Tertip, c.I-IV, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Milliyet Matbaası, İstanbul.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları. (1985). Devre: I, c.I-IV, II. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Senem Matbaası, Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası. (1943). I. Devre, c.I-II, TBMM Matbaası, Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1940-1961). Devre: I, c.I-XXIX, II. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara.

B) ARŞİV BELGELERİ

Abdurrahman Lami Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No: 174.

Ali Cenani Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No: 175.

Kılıç Ali Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No: 177.

Mehmet Şahin Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No: 176.

Mehmet Yasin Sani Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No:179.

Ragıp (Yoğun) Bey, Tercüme-i Hal Kâğıdı, *TBMM Arşivi*, Şahsi Dosya No:178.

C) BAŞVURU ESERLERİ VE SÜRELİ YAYINLAR

Akgüç, Ö. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Ankara.

Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk*. c.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Atay, F. R. (1965). *Çankaya*. Doğan Kardeşler Matbaası, İstanbul.

- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. Savaş Yayınları, Ankara.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. c.III, TBMM Vakfı Yayınları, No: 6, Ankara.
- Dağlı, N., Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları*. TBMM Basımevi, Ankara.
- Demirel, A. (1995). *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ezherli, İ. (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusan (1877-1920)*. Genişletilmiş II. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 54, Ankara.
- Frederick W. F. (1965). *The Turkish Political Elite*. The M. I. T. Pres, Cambridge.
- Goloğlu, M. (1970). *Üçüncü Meşrutiyet*. Başnur Matbaası, Ankara.
- Gülekli, N. C., Onaran, R. (1973). *Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 50. Yıl Dönümü (1920-1970)*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Güneş, İ. (1997). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1970)*. T.İ.B.Yayınları, Eskişehir.
- Güzelbey, C. C. (1984). *Cenaniler*. Ufuk Matbaası, İstanbul.
- Kılıç A. (1955). *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*. Sel Yayınları, İstanbul.
- Kılıç A. (1955). *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*. Sel Yayınları, İstanbul.
- Sanal, T. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*. Sim Matbaacılık, Ankara.
- Saral, A. H. (1966). *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*. c.IV, Ankara.
- Sertoğlu, M. (1970). *Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Destanı. Tercüman*, 1 Mart 1970.
- Tarhan, E. (1982). *Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)*. Milliyet Yayınları, No: 7, İstanbul.
- Tuncer, E. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*. TESAV Yayınları No: 17, Ankara.
- Turan, R. (1994). İlk Türkiye Büyük Millet Meclisine Girenlerin Özellikleri. *AAMD, 1'nci Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları Bildiriler 21-23 Eylül 1987)*.
- Turhan, M. (1991). *Siyasal Elitler*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Uzel, S. (1952). *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara.
- Yalman, A. E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.II, İstanbul.

